

Apokaliptycyzm (Polish translation/polskie tłumaczenie)

Author: CenSAMM

Published: 14th March 2023

CenSAMM. 2021. "Apokaliptycyzm (Polish translation/polskie tłumaczenie)." w James Crossley i Alastair Lockhart (red.) Krytyczny słownik ruchów apokaliptycznych i millenarystycznych (Critical Dictionary of Apocalyptic and Millenarian Movements). 14 marca 2023. Uzyskane z www.cdamm.org/articles/polish-apokaliptycyzm.

Tłó

W rozumieniu powszechnym 'apokaliptycyzm' odnosi się do wiary w prawdopodobne lub zbliżające się zniszczenie świata (lub w globalną katastrofę), które zwykle związane jest z przewrotami społecznymi, politycznymi oraz religijnymi. Historycznie rzecz ujmując, słowo to posiada konotacje religijne, a wielkie zniszczenie, które ma przynieść, jest tradycyjnie postrzegane jako część boskiego planu, chociaż coraz częściej termin ten można spotkać w kontekstach sekularnych.

Idee związane z 'apokalipsą', 'apokaliptyką' i 'apokaliptycyzmem' wiele zawdzięczają wczesnym tekstom żydowskim i chrześcijańskim, w tym Księdze Objawienia (końcówka I wieku n. e.), znanej również jako Apokalipsa św. Jana (czy też Objawienie Jana). Nie oznacza to jednak, że to te teksty dały początek ideom apokaliptycznym. Uczeni od dawna analizują wpływy, zbieżności oraz podobieństwa występujące pomiędzy wspomnianymi tekstami a perskim dualizmem, izraelskimi oraz starożytnymi bliskowschodnimi tradycjami mądrościowymi i prorockimi, a także myślą hellenistyczną i grecko-rzymską. Co więcej, idee, które kojarzymy z apokaliptycyzmem, nie ograniczają się wyłącznie do kontekstów judaistycznych czy chrześcijańskich, a motywy zarządzonej przez niebiosa katastrofy oraz sądu można odnaleźć w wielu innych tradycjach.

Wiele krytycznych badań poświęconych apokaliptycyzmowi pochodzi ze studiów nad wczesnym judaizmem i chrześcijaństwem, ale mogą być one wykorzystane jako przykłady do szerszego zrozumienia zjawiska apokaliptycyzmu. W badaniach nad wczesnym judaizmem i początkami chrześcijaństwa wykorzystuje się różne krzyżujące się kategorie dotyczące apokaliptycyzmu. Możemy zacząć od samego greckiego słowa ἀποκάλυψις/apokalypsis ('objawienie', 'ujawnienie', 'odstąpienie') i jego najstynniejszego zastosowania na początku Księgi Objawienia:

Objawienie (apokalypsis) Jezusa Chrystusa, które dał Mu Bóg, aby ukazać swym sługom, co musi stać się niebawem, a On wysławszy swojego anioła oznajmił przez niego za pomocą znaków słudze swojemu Janowi. Ten poświadcza, że słowem Bożym i świadectwem Jezusa Chrystusa jest wszystko, co widział. Błogosławiony, który odczytuje, i którzy słuchają słów Proroctwa, a strzegą tego, co w

Przytoczony fragment jest przykładem tego, że słowo apokalypsis odnosi się do pozaziemskiego objawienia, które miał otrzymać Jan, a 'apokalipsa' - rozumiana jako odślonienie lub wizja - stanowi ważną kategorię w badaniach krytycznych (Rowland 1982). Na podstawie Księgi Objawienia 1:1-3 można wywnioskować, że termin apokalypsis odnosi się także do treści samej księgi oraz do wszystkich zawartych w niej wypowiedzi odnoszących się do przyszłości. Dzięki temu jesteśmy w stanie zrozumieć, dlaczego księga ta jest również nazywana Objawieniem lub Apokalipsą Jana oraz dlaczego posiada tak duży wpływ na rozumienie oraz kształtowanie się naszych przekonań dotyczących zjawiska apokaliptycyzmu.

Początkowe słowa Księgi Objawienia mogą również sugerować, że 'apokalipsa' stanowi gatunek - oznacza to, że może być przykładem rodzaju lub stylu pisania, występującego także w innych historycznych i kulturowych kontekstach. Nadal nie jest jednak pewne, do jakiego stopnia możemy założyć, że w starożytnym świecie istniał osobny gatunek zwany 'apokalipsą'. Jak zauważył John Collins (2016, 3), nie posiadamy żadnego przykładu użycia tego terminu w odniesieniu do gatunku literackiego sprzed pojawienia się Księgi Objawienia. Dopiero od momentu pojawienia się tej Księgi, 'apokalipsa' zaczęła funkcjonować jako etykieta dla zasadniczo podobnych typów literatury. Niezależnie jednak od tego, czy możemy używać terminu 'apokalipsa' do ścisłego określenia gatunku, należy stwierdzić, że istniało wiele tekstów poprzedzających powstanie Księgi Objawienia oraz tych spisanych później, które posiadały wiele wspólnych cech. Zostało to omówione przez różnych ekspertów w przełomowym wydaniu czasopisma *Semeia* 14 (Collins, 1979), a następnie rozwinięte w - posiadających duże znaczenie - dziełach samego Collinsa. W tym podejściu 'apokalipsa' rozumiana jest jako rodzaj literatury, w którym boskie lub transcendentne objawienie, przekazane ludzkiemu odbiorcy, zostaje przedstawione w formie narracji, często przy użyciu języka symbolicznego lub alegorycznego. Ten rodzaj pisarstwa może dotyczyć eschatologicznego zbawienia lub przemiany świata i zawierać wątki takie jak pomoc mesjańska, pomoc nadprzyrodzonej postaci, sąd nad niegodziwcami oraz ich ewentualne zniszczenie, a także objawienia kosmologiczne. Motywy te z różnym natężeniem występują w pozostałych tekstach biblijnych, przykładowo w należącej do Starego Testamentu/Biblii hebrajskiej Księdze Daniela czy w innych starożytnych tekstach żydowskich, które zostały włączone tylko do niektórych kanonów, a mianowicie w 1 Księdze Henocha czy w 4 Księdze Ezdrasza.

Dyskusje oraz spory dotyczące gatunkowej klasyfikacji literatury apokaliptycznej, w tym samej Księgi Objawienia, wciąż się toczą (Fletcher 2017). Jak podkreślał w swoich pracach Collins, z konieczności posługujemy się wyłącznie luźnymi definicjami, gdyż niektóre wątki 'apokaliptyczne' pojawiają się w literaturze, której z pewnością nie moglibyśmy zaklasyfikować jako apokaliptyczną. W tym przypadku pomocne i zasadne wydaje się myślenie o 'apokaliptycznych' ideach i wierzeniach w szerszym ujęciu. Wizje, transcendentne objawienia i wypowiedzi dotyczące eschatologii i sądu można odnaleźć poza literaturą konwencjonalnie rozumianą jako apokaliptyczna. To właśnie z tych powodów wczesne chrześcijaństwo jest powszechnie nazywane ruchem apokaliptycznym, niezależnie od tego, czy przed pojawieniem się Księgi Objawienia, stworzyło ono spisana 'apokalipsę'.

Apokaliptycyzm w historii i kulturze

Idee związane z wczesnym żydowskim i chrześcijańskim apokaliptycyzmem oraz podobne idee występujące w różnych tradycjach religijnych stały się podstawą dla sposobu, w jaki język apokaliptyczny jest używany i rozumiany w różnych kulturach oraz na przestrzeni wieków, zarówno powszechnie, jak i przez badaczy akademickich (por. DiTommaso 2014). Apokaliptyczne motywy boskiego zniszczenia i sądu występują w różnych tradycjach religijnych, a ich retoryczne oddziaływanie oraz eschatologiczne znaczenie są jednakowo silne, nawet jeśli są one wyrażane w odmiennych kontekstach. Przykładowo wczesne tradycje islamskie odnoszą się między innymi do Dnia Sądu, pojawienia się Antychrysta i powrotu Jezusa (Cook 2011; Wessinger 2011). Z kolei religie dharmiczne wyrażają apokaliptyczne motywy w ramach swoich cyklicznych koncepcji czasu kosmicznego. Przykładowo w hinduizmie możemy spotkać cykle 'katastroficznej zmiany, eschatologicznej destrukcji oraz radykalnej przemiany świata' (Urban 2011). Tradycja buddyjska odziedziczyła cykliczną koncepcję czasu kosmicznego oraz ideę stopniowego upadku i rozkładu (w hinduizmie znanego jako wiek Kalijuga). W buddyzmie czas końca nazywa się po chińsku Mò Fǎ (末法), a po japońsku mappō i oznacza on idee upadku cywilizacji, a także utratę publicznego zrozumienia i chęci dla wdrażania nauk oraz wartości buddyjskich. Klasyczne przedstawienie tego zagadnienia w kanonie palijskim szkoły theravādy znajduje się w sutrze Cakkavatthi Sīhanāda (Dīgha Nikāya 26) lub w sutrze o 'obracającym kołem monarsze, który ryczy jak lew'. W tym tekście Budda opisuje czasy przyszłe, w których konflikty społeczne, wojny i skrócona długość życia stanowią normę, a także zwiastuje czas przyścia następnego Buddy Maitreyi (skt. Maitreya).

Idee i motywy były oczywiście kopiowane, przekształcane, pomijane, ponownie podkreślane, osadzone w odmiennych kontekstach, a nawet podlegały procesowi laicyzacji w malarstwie, filozofii, literaturze, polityce, świecie telewizyjnym oraz w filmach, grach wideo, muzyce i tak dalej, wraz z pojawianiem się odmiennych (lub pozornie odmiennych) akcentów, takich jak zapobieganie apokalipsie lub przejęcie władzy przez zombie (zob. np. Collins, McGinn i Stein 1998; Collins 2014; Murphy i Schedtler 2016; Baker 2020). Nawet termin 'apokalipsa' nabrał różnych (choć pokrewnych) znaczeń w związku z jego powiązaniem lub możliwymi powiązaniem z pozaziemskim objawieniem czy gatunkiem literackim i obecnie powszechnie odnosi się do jakiegoś - mniej lub bardziej konkretnego - wielkiego katastrofalnego zdarzenia.. Nie istnieje jeden oczywisty kontekst społeczny, który posiadałby monopol na tworzenie myślenia apokaliptycznego; można je spotkać u rewolucjonistów oraz reakcjonistów, u pacyfistów i kwietystów oraz wśród zwolenników przemocy. Idee apokaliptyczne okazują się przydatne w propagowaniu wielu różnych - czasem przeciwstawnych sobie - postaw. Już najwcześniejsi odbiorcy pierwszego tekstu apokaliptycznego, który na trwałe zagościł w świadomości czytelników Biblii, a więc Księgi Daniela, funkcjonowali w zróżnicowanych kontekstach społecznych. Księga Daniela mogła powstać w kręgu uczonych w Piśmie, ale stała się popularną i chętnie czytaną również poza nim (zob. Księga Daniela 11:33). Będąc wyrwaną ze swojego pierwotnego kontekstu w II w. p. n. e., została zinterpretowana na nowe sposoby, szczególnie w odniesieniu do przewidywań dotyczących upadku Cesarstwa Rzymskiego (zob. Józef Flawiusz, Starożytności żydowskie 10.209-10). Nowe konteksty społeczne i historyczne aż do XXI wieku (zapewne będzie trwało to dalej) są nieustannie analizowane poprzez pryzmat takich dzieł jak Księga Daniela czy Księga Objawienia.

Jak więc widzimy, wraz z upływem czasu znaczenie terminu 'apokalipsa' zarówno w myśli akademickiej, jak i powszechnej, zaczęło posiadać szersze zastosowanie wykraczające poza jego ograniczone odniesienia

teologiczne. Prawdopodobnie najbardziej godne uwagi jest jego oddzielenie od idei objawienia transcendentnej lub boskiej prawdy i coraz częstsze używanie do określenia ogólnej i katastrofalnej zmiany w życiu człowieka czy w kulturze. Jeden z najbardziej autorytatywnych słowników na świecie, Oxford English Dictionary, odnalazł wczesny przykład takiego użycia w dziele Johna Swintona „Striking for Life” z roku 1894: ‘W tych czasach występują [...] proroctwa o zbliżającej się apokalipsie’ oraz zbliżone, aczkolwiek późniejsze użycie w amerykańskim czasopiśmie Common Sense z 1940 r.: ‘Waszyngton jest pochłonięty groźbą apokalipsy po drugiej stronie Atlantyku’ (OED Online, ‘apocalypse, n.’). To drugie zastosowanie oddaje w przybliżeniu potoczny sens, jaki w czasach dzisiejszych nadaje się temu słowu. Kathryn Banks zauważyła, że termin ‘apokalipsa’ jest ‘obecnie częściej używany nie w odniesieniu do objawienia, ale raczej wyłącznie do końca świata lub przynajmniej do końca cywilizacji, jaką znamy’, dodając że ‘przewidywany koniec jest zwykle skutkiem działalności nie Boga, lecz raczej człowieka lub natury’ (Banks 2012, 361). Chociaż może być to postrzegane jako pojawienie się dwóch odmiennych znaczeń tego terminu, to oczywistym jest, że istnieje pewna semantyczna linia łącząca owe użycia – mimo iż motywy objawienia transcendentnej prawdy oraz proroctwa są mniej wyraźnie akcentowane w nowszych formach. Przykładowo, jak zauważył Simon James, H. G. Wells, będąc zdeklarowanym ateistą, często używał zapożyczonych z żydowskich i chrześcijańskich źródeł wątków końca świata, ‘stawiając się w roli świeckiego kaznodziei, głoszącego ogień piekielny’ (James 2012, 459). Podobny zamysł edukacyjny (a nawet odkrywczy) można dostrzec w dyskursie dotyczącym zimnej wojny czy obecnym relacjonowaniu zmian klimatycznych, a także w szerokim zakresie aktualnych zagadnień, postrzeganych jako mające egzystencjalne znaczenie dla ludzkości.

Definicja

Definicje są zawsze niedokładne i podważalne, a podstawowe wytyczne definicyjne dla Krytycznego Słownika Ruchów Apokaliptycznych i Millenarystycznych (Critical Dictionary of Apocalyptic and Millenarian Movements, CDAMM) to odzwierciedlają. Jako roboczą definicję ‘apokaliptycyzm’ CDAMM zaproponował:

Apokaliptycyzmem często określa się wiarę w zbliżające się lub potencjalne zniszczenie całego świata lub materialną globalną katastrofę, a także zniszczenie lub radykalną przemianę istniejącego porządku społecznego, politycznego czy religijnego. Chociaż artykuły głównie koncentrują się na narracjach apokaliptycznych rozumianych w kategoriach religijnych lub tych zainicjowanych przez siły boskie lub nadprzyrodzone, to świeckie zastosowania tego terminu (zwłaszcza gdy pośrednio odwołują się lub skrywają w sobie motywy religijne/nadprzyrodzone) zostaną również uwzględnione. Jako aspekt drugorzędny, definicja zawiera pośrednie odniesienie do objawienia i proroctwa, a zatem obejmuje ona systemy wierzeń, w których idea zniszczenia świata/porządku społecznego jest rozumiana jako osiągalna poprzez komunikację z boskimi lub nadprzyrodzonymi źródłami.

Oczywiście ‘apokaliptycyzm’ pokrywa się z innymi kategoriami, wspomnianymi w CDAMM, w szczególności z ‘millenaryzmem’. Zauważamy, że różne konteksty kulturowe i historyczne charakteryzują się posiadaniem swoich własnych specyficznych cech, które zostały uwypuklone w poszczególnych artykułach, a więc zachęcamy do ich zbadania. Niemniej jednak, podobnie jak w przypadku ‘millenaryzmu’, tym, co łączy wszystkie artykuły, jest to, że w sposób pośredni lub bezpośredni odwołują się do tej luźnej i

niedoskonałej definicji ‘apokaliptycyzmu’ i związanych z nią zjawisk.

Bibliografia

“apocalypse, n.”. *OED Online*. September 2020. Oxford University Press. <https://www.oed.com/view/Entry...>

Baker, Kelly J. 2020. *The Zombies Are Coming! The Realities of the Zombie Apocalypse in American Culture*. Revised and Expanded Edition. Chapel Hill, NC: Blue Crow Books.

Banks, Kathryn. 2012. “Editorial—Apocalypse Now and Then: Fictive and Visual Revelations from AngloSaxon England to North-American Modernity.” *Literature and Theology* 26 (4): 361–66.

Collins, John J., ed. 1979. *Semeia 14: Apocalypse: The Morphology of Genre*. Missoula, MT: Scholars Press.

Collins, John J., ed. 2014. *The Oxford Handbook of Apocalyptic Literature*. Oxford: Oxford University Press.

Collins, John J. 2016. *The Apocalyptic Imagination: An Introduction to Jewish Apocalyptic Literature*, third edition, Grand Rapids, MI: Eerdmans.

Collins, John J., Bernard McGinn, and Stephen J. Stein, eds. 1998. *The Encyclopedia of Apocalypticism*. 3 vols. London: Continuum.

Cook, David. 2011. “Early Islamic and Classical Sunni and Shi’ite Apocalyptic Movements.” In *The Oxford Handbook of Millennialism*, edited by Catherine Wessinger. Online edition. Oxford: Oxford University Press.

DiTommaso, Lorenzo. 2014. “Apocalypticism, Millennialism, and Messianism.” In *Oxford Bibliographies*, Oxford: Oxford University Press. <https://www.oxfordbibliographi...>

Fletcher, Michelle. 2017. *Reading Revelation as Pastiche: Imitating the Past*, London: T&T Clark.

James, Simon J. 2012. “Witnessing the End of the World: H.G. Wells' Educational Apocalypses”. *Literature and Theology* 26 (4): 459–73.

Josephus, Flavius. 1927. *The Jewish War Books I-II*, with an English Translation by H. St. J. Thackeray. Loeb Classical Library. Cambridge, MA.: Harvard University Press.

Murphy, Kelly J., and Justin Jeffcoat Schedtler, ed. 2016. *Apocalypses in Context: Apocalyptic Currents through History*. Minneapolis: Fortress.

Rowland, Christopher. 1982. *The Open Heaven: A Study of Apocalyptic in Judaism and Early Christianity*. New York: Crossroad.

Urban, Hugh B. 2011. “Millenarian Elements in the Hindu Religious Traditions.” In *The Oxford Handbook of Millennialism*, edited by Catherine Wessinger. Online edition. Oxford: Oxford University Press.

Wessinger, Catherine. 2011. "Millennialism in Cross-Cultural Perspective." In *The Oxford Handbook of Millennialism*, edited by Catherine Wessinger. Online edition. Oxford: Oxford University Press.

Informacje o artykule

Oryginalny artykuł w języku angielskim:

CenSAMM. 2021. "Apocalypticism." In James Crossley and Alastair Lockhart (eds.), *Critical Dictionary of Apocalyptic and Millenarian Movements*. 15 January 2021. Retrieved from www.cdamm.org/articles/apocalypticism.

Article information

CenSAMM. 2021. "Apokaliptycyzm (Polish translation/polskie tłumaczenie)." w James Crossley i Alastair Lockhart (red.) *Krytyczny słownik ruchów apokaliptycznych i millenarystycznych (Critical Dictionary of Apocalyptic and Millenarian Movements)*. 14 marca 2023. Uzyskane z www.cdamm.org/articles/polish-apokaliptycyzm.

Downloaded: 2023-05-05

Provided under Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0

CenSAMM. 2021. "Apokaliptycyzm (Polish translation/polskie tłumaczenie)." w James Crossley i Alastair Lockhart (red.) *Krytyczny słownik ruchów apokaliptycznych i millenarystycznych (Critical Dictionary of Apocalyptic and Millenarian Movements)*. 14 marca 2023. Uzyskane z www.cdamm.org/articles/polish-apokaliptycyzm.

Downloaded: 05-05-2023